

Kåre Svebak:

RADIKALPIETISMENS IDÉER OMSATT I HANDLING: KORSTOGET MOT KAUTOKEINO DEN 8. NOVEMBER 1852

De var ikke sinnsforvirrede opprørere, de som hin novemberdag begikk ugjerningene i Kautokeino året 1852. Deres begrunnelse er begripelig, sett i sammenheng med idéer kjent fra radikalpietismens historie, og omsatt i handling med konsekvens. Men hvor hadde de sin lærdom fra?

Radikalpietismen siden begynnelsen av 1700-tallet har utspring i reformasjonstidens spiritualister (el svermere) og deres erkjennelsesvei beslektet med middelalderens mystikere. Videreutviklet hos teosofen Jakob Böhme (1575-1624), ble denne erkjennelsesvei tilpasset hos tyske radikalpietister og utbredt til Norden, og især til Sverige og Finland.

Med dette bidrag plasserer jeg det såkalte «Kautokeino-opprør» i en konsekvenshistorie, kjent like fra aposteltiden. Karakteristisk er motsetningen til apostelordets lære fra Kristus, motsagt med en rangsnudd lære med påstanden å formidle den egentlige kristendom fra Jesu nærmeste disippelkrets.

«De åndeliges» korstog mot Kautokeino skjedde på luthersk kirkemark. Hendelsens forhistorie er den radikalpietistiske *tradisjon* og dens forhistorie hos spiritualistene på reformasjonstiden. For ordens skyld: Ordet «tradisjon» handler ikke her om *kollektiv*tradisjon, men om *individsentrert* tradisjon uavhengig av samhandling i etablerte former.

Min oversikt presenterer radikalpietismen i Sverige og Finland ved hjelp av lederskikkelsenes livshistorier. De kan kontrolleres ved hjelp av søk i Wikipedia og kirkehistoriske bidrag.¹

1 Teosofen Jakob Böhme

Med *teosofi* siktes til en *omfattende* visdom om det guddommelige, som antas å gjennomtrengte naturen og stille det enkelte menneske i et *umiddelbart* forhold til verdens opprinnelse. Lik middelalderens mystikere betraktet også Böhme Kristus-skikkelsen som den altomfattende visdomskilde i det enkelte menneske.

For Böhme var inkarnasjonen en nødvendig konsekvens av den nedstigning som Kristus gjorde allerede som skaperverkets midler. I den teosofiske betraktningsmåte må Kristus som skaperverkets midler også være dets gjenløser i kjøtt og blod (monarkisk kristosentrisme). Dermed kom Böhme i strid med den nytestamentlige Kristus-bekjennelse, som uten å sammenblande personene i Treenheten bekjenner de tre personer Gud Fader, Sønn og Hellige Ånd, «i herlighet like stor og i majestet like evig» (Athanasianum pkt 3-6, 24-26).

¹ I 1742 dannet *Søren Bølle* fellesskapet «Det nye Zion» i Drammen, og ble forvist til fristedet Altona vest for Hamburg. På radikalpietistisk vis avviste deltagerne enhver kristentro innordnet ytre former, dvs liturgiske ordninger. Indre syner og åpenbaringer meddelte hvordan praksis skulle foregå. Gjendåp ble praktisert og begravelser uten kirkelig medvirkning. Se Arne Bugge Amundsen, Norsk Biografisk leksikon 1999-2005: Søren Bølle.

Böhme beskrev på mystikerens vis menneskets vei tilbake til sitt guddommelige opphav: Veien går gjennom gudsopplevelser, og arter seg som en prosess på ulike bevissthetsnivå. Pietismens teologer overtok *prosess-idéen*, anvendt i læren om «frelsens orden». Med en kristentro begrunnet i erfaringer, ville de fullføre den reformasjon som Luther hadde stanset «på halvveien». Parolen lød: «Videre fram!».

Den teosofiske erkjennelsesvei belyser radikalpietistenes ekstreme *individualisme*, hvor alt handler om den enkeltes «indre», umiddelbare gudssamfunn. Lik Böhme, avviste radikalpietistene enhver kristentro begrunnet i *ytre* midler, det vil si Guds ord og sakramenter forvaltet i liturgiske ordninger (dualisme).

Her er likevel en viktig forskjell: Radikalpietistene forvekslet den kristnes «vesen» (el sinnelag) med «natur», og opptrådte som guder i «hellig kjød». Forvekslingen var som oftest tilslørt, forkledd som «profet» og «martyr». Med fanatisk reformiver opptrådte de med forakt for ytre ordninger og myndighetspersoner i kirke og samfunn.

Den teosofiske tankegang ble fulgt opp av en rekke frontfigurer i forhistorien til «radikalpietismen»:²

(1) Humanisten *Sebastin Franck* (c 1499-c 1542), i samtiden kjent for sitt likegyldige og liberale forhold til lærespørsmål. (2) *Kaspar von Schwenkfeld* (1489-1561). Med sin «himmelske filosofi» bekjempet han kristentro formidlet med ytre ord og midler, og la avgjørende vekt på reformasjonens moralske frukter. (3) *Valentin Weigel* (1533-1585). For ham gikk menneskets erkjennelsesvei fra det indre til det ytre, og dermed ble opplevelsesmystikk årsaken til frelsesvisshet. (4) Katolikken *Madame Guyon* (d 1717), som i 6 år satt fengslet i Bastillen.

Fra nevnte frontfigurer formidlet radikalpietismen to kjennetegn: (1) Kristentro begrunnet i opplevelsesmystikk, og dermed (2) motsetningen til kirkens trosformidling med Ord og sakrament forvaltet i liturgiske ordninger. Her går ikke grensen mellom fornuft og følelse, for også rett lære kan virke sterke følelser. Grensen går mellom *kristentroens årsak og virkning*.

Felles for ortodoksiens teologer var det sjelesørgeriske motiv: Å forsvare den barnlige tro på Guds forsoningsverk, fullført for alle i Kristi lidende lydighet «for oss», og frelsen gitt den

² **Der Pietismus in seiner europäischen und aussereuropäischen Ausstrahlungen** (Pietismen i dens europeiske og utenomeuropeiske forgreninger). Utg: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura -- Finska Kyrkohistoriska Samfundet. Helsinki 1992. = PiAus. Til sammen elleve artikler gir en omtrentlig oversikt over pietismens utbredelse på 1700-tallet. Jeg viser spesielt til følgende bidrag:

Harry Lenhammar: Paracelsus Dippel und die Familie Hjärne – zur Frage der Rezeption pietistischer Gedanken (Paracelsus Dippel og familien Hjärne – til spørsmålet resepsjon av pietismens tanker). PiAus, 32-46. - **Pentti Laasonen:** Die Wirkung Speners in Finland (Speners innflytelse i Finland). PiAus, 88-99. - **Hans Schneider:** Beziehungen deutscher radikaler Pietisten zu Skandinavien (Den tyske radikalpietismes forbindelser til Skandinavia). PiAus, 101-128.

Av uforståelige grunner er *herrnhutismen* utelukket. Se mitt sammendrag av **Leiv Aalens** avhandling «Den unge Zinzendorfs teologi». Oslo 1952. Aalens avhandling i tysk utgave: *Die Theologie des jungen Zinzendorf*. Berlin/Hamburg 1966. Bind 16 i serien: *Arbeiten zur Geschichte und Theologie des Luthertums*. Utvidet med et kapittel om Zinzendorfs kirketenkning. Kapitlet belyser pietismens utbredelse og opprinnelsen til den moderne økumenisme. Mitt sammendrag tilgjengelig i digitalisert utgave i «lestadianisme-prosjektet», UiTø 2020.

enkelte til del i dåpen med løftet om salighet for hver den som tror (Mk 16:16). Utelukket fra troens årsak er ethvert forbehold om angerens dybde, syndenes oppregning og krav om godtgjøring. Troen griper Guds tilgivelse på grunn av Kristi fortjeneste, og med ham til gave går døpte mennesker til gjerninger som har Guds ord og befaling for seg.

På motsatt side står pietismens lære om «frelsens orden», tilrettelagt i ulike varianter. Et felles trekk er forestillingen om en frelsesprosess, overtatt fra Böhme: Først *vekkelse* under Guds lovs anklager, deretter *gjennfødelse* i angerens smerte - hos Spener kalt troens «gjennombrudd», og deretter *helliggjørelsen*, gitt til kjenne med kasuistikk-moral i den asketisk-puritanske moraltradisjon siden Augustin (d 430).

Kristentroens begrunnelse i pietismens frelsesorden kombinerer følelse og fornuft i et sirkelbevis: En frelsesopplevelse beviser sin troverdighet med støtte i en fornuftig frelsesorden, og den beviser sin troverdighet med støtte i frelsesopplevelsen, osv. Begrunnelsen er fiktiv. Det oppfattet både ortodoksiens teologer og radikalpietistene.

2 Gottfried Arnolds omskrevne kirkehistorie

Fra Böhme overtok Gottfried Arnold (1666-1714) den teosofiske idé. Anvendt på kirkens historie, handler den om *guddommeliggjørelse med utspring i umiddelbare gudsopplevelser*.

Lik pietismens teologer, siktet også Arnold til en frifinnelse *med forbehold om en tilegnet «gjennfødelse»*, den de fant stadfestet med utvortes hellighet i livets vitnesbyrd. Men her er en avgjørende forskjell. I den spenerske pietisme handler nevnte forbehold om et nytt *vesen* (el sinnelag). For Arnold - og radikalpietistene med ham, handlet gjennfødelsen om den guddommeliggjorte menneskenatur. De forvekslet vesen med natur.

Følgelig må den egentlige kirkehistorie handle om den umiddelbare kristentro, gitt den enkelte uavhengig av prest og kirkebestyr. Kristentroens kilde fant han i de troendegrupper som gjennom historien opponerte mot nådemiddelfellesskap i liturgiske ordninger. Sett fra deres side var ikke kristentroens kilde ytre ord og midler, men uttrykk for kirkens forfall siden keiser Konstantin eller tidligere (jf Apg 2:42, 1 Kor 10:16f).

Konsekvensen for kirkens historie ble omfattende. Den virkelige kirkehistorie fant Arnold hos undertrykte og forfulgte «kjettere», først i oldkirken og middelalderen, senere i de trengsler som rammet kvekere, mystikere og separatister i Arnolds samtid. Hos dem fant han kirkehistoriens mål og mening, og de på sin side fikk sin martyr-posisjon bekreftet i Arnolds kirkehistorievisjon.

Beslektet med Arnolds kirkesyn er grunntanken hos Filip Jakob Spener, og etter ham den kirkelige pietisme: Guds kirke fremtrer og blir synlig som «*småkirker i kirken*» (*ecclesiola in ecclesiola*). Dette motiv hos begrunner den strategi som med deltagelse i den felles gudstjeneste ville fornye sognemenigheten «innenfra». Da er forutsetningen det sideordnede fellesskap i den private sfære, hvor «levende» kristne lever et hellig liv i vennsamfunn (el societeter, foreninger). Radikalpietistene avskydde Speners kirkelige pietisme.

Karakteristisk for radikalpietismens individualisme, har Ingen radikalpietist utgitt en sammenfattende troslære (el dogmatikk). I praksis ble Arnolds kirke- og kjetterhistorie radikalpietistenes «bibel» og identitetsgivende kilde. Den lar oss forstå hvorfor radikalpietister

kunne opptre med fanatisk omvendelsesiver, eller med høylytte protester forstyrre sogne-
menighetens gudstjeneste. Da gjorde de ikke noe galt, men gjorde hva Ånden umiddelbart
befalte og fremsto som Guds sannhetsvitner.

3 **Johann Konrad Dippel (1673-1714)**

Denne lederskikkelse blant 1700-tallets tyske radikalpietister var teolog og lege, og dertil
alkemist, kjent for sine farveeksperiment. Kirkehistorikeren Hilding Plejel beskrev ham som
rikt utrustet, med et vinnende vesen og samtidig stridslysten med sans for hensynsløs satire.

Det var Gottfried Arnold som i 1697 overbeviste ham om den «egentlige» kirkehistorie. Fra
da av fremstod Dippel som et sannhetsvitne om moralsk selvforløsning og gjenfødelsen for-
stått som menneskenaturens *substansielle* (el realistische) forvandling.

Under det megetsigende psevdonym «Cristianus Democritus» polemiserte han mot politiske
motstandere og representanter for deterministisk filosofi, luthersk ortodoksi og kirkevennlig
pietisme. «Democritus» sikter til den greske filosofen Demokrit (d ca 370 f Kr), som hevdet
at ingenting er godt eller ondt i og for seg, men avhengig av de følelser som en ting eller
handling vekker i mennesket selv. Da er det statens oppgave å sette grenser for lov og rett,
hevdet Democrit. Dette syn på statens oppgave har jeg ikke funnet eksponert hos andre
radikalpietister.

I 1719 ble Dippel straffedømt for injurierende ordbruk, og deretter plassert i fengsel på
Bornholm. Skriftene hans skulle brennes. Den 8. juni 1726 fikk han kongelig benådning.
Underveis tilbake til Tyskland via Skåne måtte han vente på pass i Kristianstad. Ventetiden
fram til nyttår 1727 medførte et opphold til stor glede for byens radikalpietister.

I mellomtiden måtte kong Fredrik I. søke Dippels legehjelp. Han valgte å sende skriftlige råd
av frykt for geistlighets represalier. Det gjorde han rett i, for i Riksdagen utvirket prestes-
tanden en kongelig landsforvisning. Den vakte harmer i adelsstanden, så stor at kongen så
seg tjent med å tilbakekalle forvisningen.

Beskyttet av ledende pietister, dro Dippel til Stockholm. Her virket han som lege, og siden
han ikke tok seg betalt, ble han oppsøkt av mennesker fra alle samfunnslag, blant dem også
flere pietistprester. Under påskudd om legebehov fikk mange anledning til å hilse på Dippel.
Han på sin side unngikk å uttale seg om saker i den teologiske og politiske debatt. I lengden
kunne han ikke skjule sin rasjonalistiske pietisme i motsetning til representanter for den
kirkelige pietisme. Deres fromhet var i hans øyne uttrykk for hykleri. I Stockholm samlet
han store tilhørerskarer. Tilhengerne betraktet ham som befrier, motstanderne som vrang-
lærer.

Dippel reagerte spontant mot prestasjonsfromhet i regulerte former hos både ortodokse og
pietister, og ble beryktet for sine satiriske kommentarer. Typisk var hans kommentar til
deres bønner: Bønn kan også skje med ei tobakkspipe i munnen, «uten ord og utvortes stå-
hei» (Geschrei).

Dippel redegjorde for sin pietisme i et skrift utgitt på tysk i juli 1727. Det bestod av 152
spørsmål og svar. Adressater var geistligheten, byens konsistorium (byrådet) og en del tys-
ke teologer. Det sentrale tema var Dippels «*realistiske*» forsoningslære – hans alternativ til

Guds forsoning med verden i Kristi død. Den betraktet han som overflødig, for Gud var for ham uforanderlig kjærlighet. Det er ikke Gud som trenger å forlike seg med menneskene, men menneskene som trenger å forlike seg med Gud, hevdet Dippel. Hans forsoningslære ble heftig motsagt og forsvart. Den var i strid med åpenbaringsordets Gud i en bevitnet bibelhistorie, nidkjær for sitt verk under syndefallets kår.

Dippel-skrifter ble oversatt til svensk og solgt på gatene i Stockholm. Takket være den barnerike adelsfamilien Hjärne i Stockholm, fikk Dippel-skriftene stor spredning i Sverige-Finland. Her og i Tyskland ble Dippel en av de mest leste forfattere på 1700-tallet. I mange skrifter redegjorde han for radikalpietismens idèer på begripelig vis. Virkningen befestet kirke- og prestegative holdninger i befolkningen. Dippel forlot Sverige i mars 1828, men virkningen preget lenge folketradisjoner i skyggen av den kirkelige folketradisjon.

Dippels front mot prestasjonsfromhet rammet kirkens underfulle kjennetegn – Guds evangelium og sakramenter, forvaltet i liturgiske ordninger. Han trakk den logiske konsekvens: Å avvise det ordnede nådemiddelfellesskap i enig bekjennelse til nytestamentlig kristentro, alternativt fellesskap med basis i tilstrekkelig enighet. I stedet sjelefrelse i «saliggjørelsens orden» søkte han en kristendom tilpasset humanetikk.

Radikalpietismens geografiske utbredelse lar seg vanskelig dokumentere, for her handler det om den enkeltes religiøsitet i motsetning til den konfesjonelle stat og dens forbud mot småsamlinger uavhengig av stedets prest.

4 De finske «profeter» Ulstadius, Schäfer og Ulhagius

Jeg begrenser meg til særtrekk ved deres livshistorier, relevante for Kautokeino-vekkelsen.

Lars (Laurentius) Ulstadius (c 1650-1732) innledet pietismens historie i Finland. Han var prestesønn fra Ii (Ijo), nær Torneå. Han ble ordinert til prest i 1680, men frasa seg ordinasjonsfullmaktene etter et par år. Det skjedde etter påvirkning fra flere hold: Teosofen Jakob Böhme, spiritualistene Weigel og Schwenkfeld, trolig også fra Filip Jacob Speners konventikler siden 1670 og hans «Pia desideria» (fromme ønsker), utgitt i 1675. Virkningen kom til uttrykk i strenge botsøvelser. En dunge bøker fra studietiden sprengte han i lufta. Han dro sørover og bodde i dyp fattigdom noen år i Åbo. I sin botsgang lot han skjegget vokse, gikk kledd i filler, vasket seg ikke på to år og ble ansett for mentalt forstyrret.

I denne perioden virket han som «profet» i Østerbotn sammen med disiplene magister **Peter Schäfer** (1660-1729) og Åbo-studenten og senere magister **Olaus Ulhagius**. De levde et asketisk liv, forkynte utvortes hellighet, opptrådte fiendtlig mot den finske geistlighet og lærte at prestenes sakramentforvaltning var uten virkning (donatisme). Disse holdninger og oppfatninger ble utbredt i den finske pietisme, og senere i den lestadianske bevegelse.

Under høymessen i Åbo domkirke den 22. juli 1688 forkynte presten synderens rettferdigjørelse ved tro alene, det vil si uten forbehold om lovgjerninger. Da protesterte Ulstadius høylydt ved å lese sitt motsvar – en straffetale mot geistligheten og dens forfall, fulgt av formaninger til folket om ikke å la seg forføre. Presten ba to mann geleide Ulstadius ut av kirken. Under basketaket ble fillene revet av ham. Naken løp han opp midtgangen og ropte

tre ganger: «Slik jeg nå er naken, skal prestenes skam blottes!» Deretter ble han ført med makt ut av kirken. Noen dager senere ble han fengslet og satt i varetekt.

Konsistoriet (el domkapitlet) i Åbo stift forhørte de tre «profetene» flere ganger og fant dem skyldige til døden. De på sin side kunne ikke tilbakekalle noe som helst, for ikke hadde de gjort noe galt.

I Åbo hovrett forsvarte de seg med vidløftige skrifter. De hevdet at papistene har en tilnærmet rett lære om rettferdiggjørelsen, at Den Hellige Skrift er død bokstav uten Den Hellige Ånds ild, at prekenens kraft beror på predikantens hellighet, osv. De ble også anklaget for sine talemåter om de fromme som er Kristi avbilder, lik Kristus som er Faderens avbilde, og om Den Hellige Ånd som først må brenne før samme ild kan bli gitt tilhørerne. De lærte at man ikke må bruke ordet «person» om Den Hl Treénhet, for ordet fins ikke brukt på denne måte i Bibelen, osv. Følgelig forkastet de Konkordiebokens bekjennelser fra oldkirken og reformasjonstiden.

Hovretten behandlet Ulstadius og Uhlegius som mindre begavede. En legeerklæring fastslo at Schäfer led av hypokondri og melankoli. Rapport ble sendt Kungl. Maj. Schäfer ble løslatt og sendt til sin bror i Stockholm.

Biskop Johan Gezelius d. y. var etter et besøk hos Spener positivt innstilt til Schäfer. Nå ville han idømme de tre «profetene» fengselsstraffer, og pålegge konsistoriet oppgaven å arbeide på deres omvendelse. Kongen var av samme mening.

Schäfer og Ulhagius var i tre år fanger på Åbo slott. De to tilbakekalte sine villfarelser og ble løslatt i 1692. Ulhagius ble senere landmåler og gårdsinspektør inntil han fikk et mentalt tilbakefall og døde i 1702. Schäfer utvandret til Pennsylvania, men angret sitt «forræderi» mot Finland – dvs tilbakekallelsen, og vendte tilbake. Han opptrådte som leder for den finske pietisme, inntil han igjen ble arrestert i 1707. Han forble fange til sin død i 1728, den siste tiden som fange på Gävle slott i Sverige.

Ulstadius var standhaftig. Hovretten dømte ham til døden den 10. desember 1692, men en nærmere undersøkelse viste at han led av melankoli og «ikke hvar rigtig i hufvudet». Han ble i stedet sendt til soning på den beryktede Smedjegården i Stockholm. Etter å ha blitt fysisk utslitt av fangebehandlingen, fikk han en lettere soning i egen smie, og dermed en liten inntekt. Der opplevde han «en uavbrudt salighet».

Hans profetier vakte stor oppsikt i inn- og utland. En stor ulykke skulle ramme Karl 12. og hans folk. Profetien ble oversendt den kongl. Sekretær. Ulykken inntraff utenfor Fredriksten festning i 1718. En annen profeti gjaldt Peter den Stores gjenkomst i en Nebukadnesarlignende skikkelse. Da skulle han hevne prestenes ubotferdighet i Sverige-Finland.

Enkedronning Ulrika Eleonora tilbød Ulstadius benådning etter 31 år. Han avslo, for ikke hadde han gjort noe galt. Han forble til sin død «martyrfangen på Smedjegården», og ofte besøkt av åndsfrender i inn- og utland. Han forble livet ut en fanatisk fiende av luthersk nådemiddelkristendom og en samlende figur i opposisjonen mot bekjennelsestro lutherdom og den konfesjonelle stat med dens konventikkelplakater: I Sverige i 1726 og i Danmark-Norge i 1741, begge med forbud mot konventikler (el småsamlinger) ledet av lekpredikant. Den finske konventikkelplakaten fra år 1735 forbød formidling av vranglære.

Han døde 6.10.1732 82 år gammel under en vekkelse i Stockholm. Kisten ble båret gjennom byens gater, fulgt av stor skare dristige pietister fra alle samfunnslag. Senere samme år besøkte greven Nicolaus von Zinzendorf Stockholm, og skrev om Ulstadius - denne «vrai martyr» (sanne martyrer). Gottfried Arnold har i sin kirkehistorie (bd tre) et stykke om Ulstadius. Han ble lenge husket i folkeminnet. Finske åndsfrender betraktet ham i ettertid som opphavsmannen til den finske pietisme.

Folkeminnet om denne «profet» fra Torneå-traktene tilhører den nære forhistorie til radikalpietistenes utsekelser i samme område. De skjedde omtrent tyve år etter hans død. Det er i Torneå-traktene vi må søke opprinnelsen til Kautokeino-vekkelsen omkr 1850

SAMMENFATNING: EN RADIKALPIETISTISK KONSEKVENSHISTORIE

Radikalpietister kunne danne gruppefellesskap, men uten varighet. Forklaringen er den radikale individualisme. Et unntak var den radikalpietistiske vekkelse blant Kautokeino-samene, hvor siida-fellesskapet gjorde «korstoget» mulig.

Gjennom *Tornedalen* foregikk en kulturkommunikasjon med omfattende følger for Tromsø-distriktet. Fra Torneå-området ble ideer om den «apostoliske» menighet formidlet, og omsatt i handling var Balsfjord og Tromsø i slutten av 1850-årene «dissenterstrøket» fremfor andre i Norge. I slutten av 1840-årene ble radikalpietismens idéer formidlet til Kautokeino-samer som vinters tid oppholdt seg med reinen i Tornedalen. I sommerhalvåret agiterte de for sitt budskap på norsk side, især i Skjervøy prestegjeld.

Særlig forhørsprotokollene gir innsyn i «de åndeliges» begrunnelse uten en helhetlig presentasjon. Idéene viser kontinuitet med radikalpietistisk idétradisjon på flere punkter:

- Den teosofiske *virkelighetsoppfatning*: En guddommelig visdom antas å gjennomtrengte naturen og stille det enkelte menneske i et *umiddelbart* forhold til verdens *opprinnelse*. Overført på kristen livstydning, må forholdet til den ytre, sansbare verden og dens myndigheter bli negativt.
- Den teosofiske *Kristus-bilde*: Kristi midlerrolle i skapelsen krever at han også er skaperverkets gjelner i kjøtt og blod (monarkisk kristosentrisme) og den altomfattende visdomskilde i det enkelte menneske. Kristus er uten videre Gud, og ikke foreningen av Gud og menneske i Jesu persons hemmelighet.
- Gjenfødt med «*hellig kjød*»: Den guddommelige natur som gikk tapt i syndefallet, blir gjenfunnet umiddelbart i den synlige og hørbare «gjenfødelse» hos dem som under tvang gir sin syndesorg til kjenne. Guds tilstedeværelse i det gjenfødte menneske begrunner utsagn av typen «jeg er Kristus». Jf Læstadius, som ikke forvekslet det nye sinnelag (vesen) med natur i fysisk mening.
- *Den sanne kirkes historie* er historien om undertrykte og forfulgte «kjettere». Deres *martyr-posisjon* bekrefter kirkehistoriens mål og mening. Jf Arnolds kirkevisjon.
- *Kristus-likhet i ord og handling*: Kristi umiddelbare nærvær, virksom i de gjenfødtes omvendelsesiver og truende adferd. Jf de Kautokeino-vakte. Med påstand om å utføre hva Kristus umiddelbart befalte, påstod de å foregripe Kristi dommergjerning på den ytterste dag. Jf Læstadius' lære om kristnes domsmyndighet, praktisert med «ordets rette de-

ling» (ortotomi) i gammelpietismens frelsesorden. Begrunnelsen gjør forskjellen mellom radikalpietistisk og lestadiansk sjelesorg – den ene umiddelbart med «Jesus i hjerte», den andre med bruk av det forkynnte Guds ord.

- *Den subjektive forsoningslære*: Siden Gud er den krenkede part, må det nødvendige frelsesvilkår være den subjektive forsoning. Utelukket er Guds forsoning med verden i bevitnet Jesus-historie. Jf Dippel. Også for Læstadius var hovedsaken den subjektive forsoning, når et menneske – lik barnet som angrer sin ulydighet, forliker seg med den «himelske Forelder». Læstadius fornektet ikke, men overså Guds forsoningsverk som fullendt kjensgjerning, og gitt den enkelte til del i dåpen til Jesu død.
- Motsetningen til gammelpietismens *strategi* siden Spener. Radikalpietisten avviser gruppevirksomhet innordnet nådemidlenes bruk gudstjenestelige ordninger. Dermed må radikalpietisten avvise den gaverettferdighet som Gud av nåde tilregner den tro som stoler på Guds forsoningsverk, gitt den enkelte til del i dåpen til Jesu død. Det er en tilregning av nåde, det vil si uten forbehold om godtgjørelse eller kvalifikasjon. Følgelig må radikalpietisten praktisere selvbestemt lovreligion. Jf Dippels humaniserte kristelighet og Ulstadius' protest i Åbo domkirke.
- Motsetningen «*profet*» - *prest*: Profetens kvalifikasjon er her Helligåndens umiddelbare bibeltolkninger, syner og ordåpenbaringer. Prestens kvalifikasjon er her teologi uten Åndens virkning (donatisme). Jf Ulstadius.
- Motsetningen til *myndighetspersoner* i kirke og samfunn. Jf den provokasjon som bestod i handelsmann, lensmann og sogneprest på kirkestedet Kautokeino, så kraftig at den krevde et korstog i Guds navn.

Utenforstående har like fra begynnelsen forvekslet Kautokeino-vekkelsen med Karesuando-vekkelsen, to vekkelser av ulik art. Årsaken var et romantisk syn på «vekkelse» som en livgivende og fornyende kraft i kirken. «Skjevheter» og «uro» ble tolerert og forklart med vekkelens utspring i sterke følelser. Motstrategien ble den overbærende og kloke rettleiding. Den ville lede vekkelsen inn i det sunne kirkespor. Det gikk ikke slik. I Nord-Troms kom korrektivet med predikanter innen Karesuando-vekkelsen, da den fikk tilslutning i den indre del av Lyngen prestegjeld (Lyngen-retningen).

Forvekslingen etablerte en særnorsk tolkningstradisjon. Biskop Daniel Juell anklaget Læstadius for medansvar i voldsdåden i Kautokeino. Da hadde Læstadius vært prost i Pajala siden ettersommeren 1849. Etter grundige undersøkelser ble Læstadius frikjent. Han hadde aldri oppfordret til ulydighet mot øvrigheten. I den norske tolkningstradisjon synes forvekslingen å ha levd sitt eget liv i generelle forestillinger om lestadianismen og lestadianerne.

Da gjenstår to problem: (1) Var ikke «Kautokeino-vekkelsen» den gang et «opprør» mot norsk kolonialisme, kan den ikke i ettertid legitimere «etnopolitisk reisning». (2) Radikalpietisme i sekulær utgave blir praktisert med selvfølgelighet i det sekulær-liberale samfunn. Karakteristisk er den postmoderne erkjennelsesvei «jeg føler». Under skinn av «frihet» krever man andres respekt for selvbestemt adferd. Det er å dyrke selvets gud i den magisk-terapeutiske deisme. Med flertallsvedtak begrunnet i psykososiale prosesser fremstår fellesskapet til forveksling likt et teosofisk samfunn.